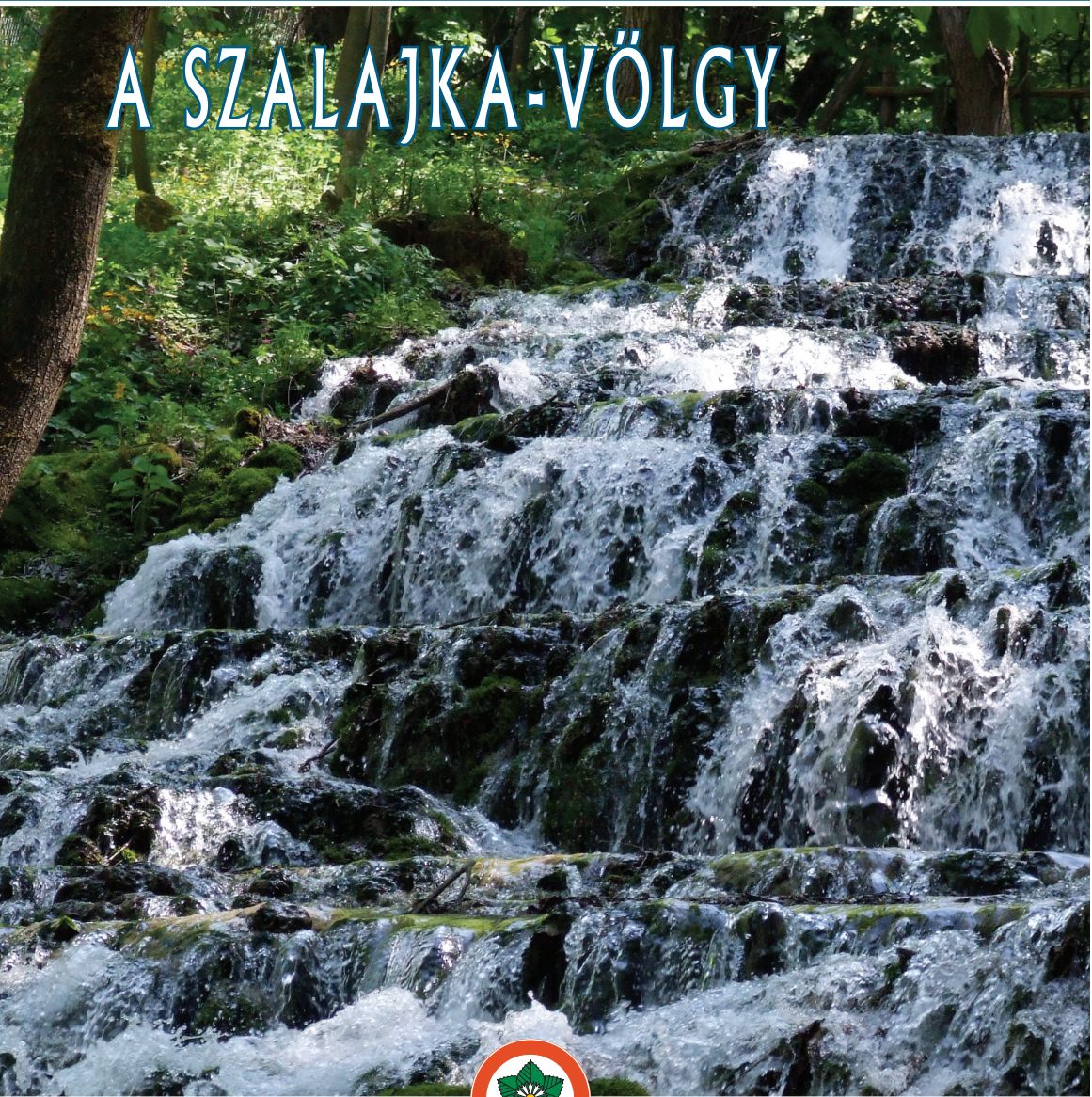

BÁBAKALÁCS FÜZETEK – 11.

A SZALAJKA-VÖLGY

A BÜKK ÉSZAKI KAPUJA

A SZALAJKA-VÖLGY TÉRKÉPE

A Szalajka-völgy a Bükk hegység egyik magashegy-ségi hangulatos időző mély völgye, melyet a bővízű Szalajka-patak alakított ki. A tájképi értékén túl kiemelkedő földtudományi képződményekkel, értékes élővilággal és az ember hegyvidéki megtelepedésének számos különleges emlékével kápráztatja el az idelátogatók ezreit.

A Szalajka-völgy 558 hektáros területét 1955-ben természetvédelmi területté nyilvánították, 1977. január 1-jétől pedig a Bükki Nemzeti Park szigorúan, majd *fokozottan védett terület*e lett. Az IUCN nemzeti parkokra vonatkozó irányelveiben meghatározott kategóriák szerint a Szalajka-völgy „C zónának” tervezett terület, tehát *bemutató övezet* (látogatóövezet, fejlesztendő övezet), amely a természeti és kulturális értékek védelme mellett a vendégforgalom, az ökoturizmus színtere, ahol kiemelt feladat az értékek bemutatása, a szabadidő egészséges és kulturált eltöltése.

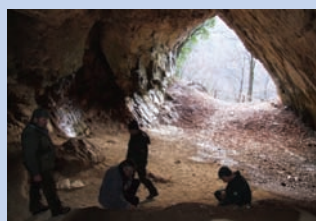
A szalajka-völgyi kisvasút (Egererdő)

Kirándulók a völgyben (B. Cs.)

A Fátyol-vízesés (B. Cs.)

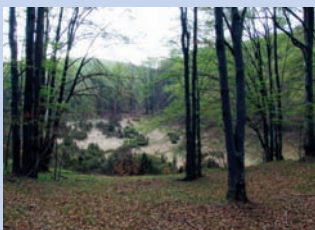
Ósemberbarlang az Istállós-kőn (B. Cs.)

A vizek és a virágok völgye (B. Cs.)

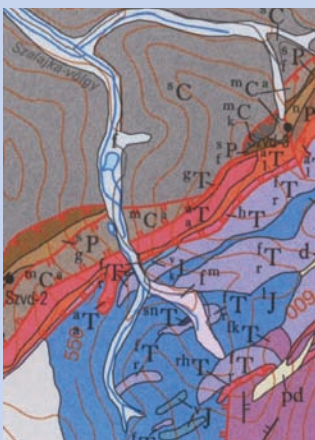

Szilvásvárad látképe a Szalajka-völgy felől (B. Cs.)

Hatalmas tőbör a Bükk-fennsíkron
(B. Cs.)

A Bükk hegységet főleg tengeri üledékes kőzetek építik fel, amelyek a földtörténeti óidő karbon időszakától (330–310 millió évvel ezelőtől) a középidő jura időszakának végéig (170–150 millió évvel ezelőtlig) képződtek. A 140–180 millió év alatt lerakódott, szinte folyamatos tengeri üledéksort mészkő, valamint később palává préselődött agyag (agyag-pala), radiolarit, dolomit és homokkő alkotja. A Bükk sajátos arculatát a triász időszaki fehér és világosszürke mészkő határozza meg: ezek a térszínek hordozzák a hegység gazdag karsztformakincsét.

Részlet a Bükk földtani térképéről (Jelmagyarázat az 5. oldalon. MÁFI, 2005)

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

A Szalajka-völgy vízfolyásának, a Szalajka-pataknak a működése, vízhozam-változása szorosan összefügg a Bükk geológiai felépítésével és a hegység karsztvizeivel, karszthidrodinamikai rendszerével.

A SZALAJKA-VÖLGY KŐZETEI ÉS VIZEI

A Szalajka-patakot (I) nagyjából a völgy felső harmadában lévő karsztforrások – az Istállós-kő oldalában lévő *Szalajka-forrás*, a lentebb eredő *Szikla-forrás* és a szintén karsztvizet adó, de kisebb hozamú ún. „szőkevényforrások” vizei – valamint a Horotna-völgy vízfolyása – táplálják.

A völgyfenéken a jégkort követően a karsztforrások magas mésztartalmú vízből kivált jelentős vastagságú mésztufa-párna alakult ki. A mésztufarétegek fontos szerepet játszanak a völgy hidrológiai és hidrogeológiai jelenségeinek kialakulásában. A helyenként látványos mésztufa-lépcsők (mint amilyen a Fátyol-vizesés) és tufadómok szép tájképi elemek, ugyanakkor sérülékeny geomorfológiai képződmények. Röviden tekintsük át a Szalajka-völgy e különleges felszínformáinak, forrásainak földtani környezetét.

A Bükk – a rétegsorok, de főként a tektonikai stílus alapján – két fő egységre osztható, bár egyes kutatók elkülönítenek egy harmadik rétegtani-kifejlődési egységet is. A két fő egység határa, egyben a hegység legfontosabb szerkezeti eleme, a belpátfalvi Pizskótól a Vesszős-völgy fejeig húzódó kelet-nyugati

Reaktivált kőfejtő az Istállós-kő oldalában. A Bükkfennsíki Mészkő Formáció szép feltárása (B. Cs.)

A vasúti bevágásban kitűnően tanulmányozható a Lillafüredi Mészkö Tagozat és a Felsőtárkányi Mészkö Formáció (B. Cs.)

A Lökvölgyi Formáció alapszelvénye a Déli-Bükkben található (B. Cs.)

irányú feltolódás jellegű vonalat a Szikla-forrás forrásbarlangját rejtő sziklavonulat déli fala reprezentálja.

Ettől északra az **északi egység** rétegsora található, amely a középső-kabontól a felső juráig terjed. A **déli egység** rétegsorának a felszínen ismert legidősebb képződménye a középső-triász anisusi korú **Hámori Dolomit**. Erre települ a folyamatos kifejlődésű középső–felső-triász rétegegyüttes, majd nagy üledékhézaggal középső–felső jura képződmények következnek.

A Szalajka-völgy főként az északi szerkezeti egységbe tartozó paleozoikumi agyagos-homokos képződményeket tárja föl: Szilvássárad Formáció, Mályinkai Formáció agyagpalája. A karbon időszaki üledékek a Paleotethys tengeri üledékgyűjtőjében ülepedtek le és váltak közzé. A hegység legidősebb kőzeteinek finomtörmelék (agyagos, kőzetlisztes) anyaga mélytengeri viszonyok között képződött. A környezet szárazföldről lepusztuló kőzetek törmelékét folyók szállították az üledékgyűjtőbe (óceáni-tengeri medencébe), melynek lejtős térszínén a vízzel keveredve zagyrák formájában jutottak az üledékgyűjtő medence aljára.

A Szikla-forráshoz közeledve az alsó-triász – homokkő, aleurit- és agyagpala váltakozásából felépülő – Ablakoskővölgyi Homokkő Tagozat bukkan a felszínre. A forrás és a mögötte lévő barlang az **Ablakoskővölgyi Formáció Lillafüredi Mészkö Tagozata** környezetéből kipreparálódott, völgyirányra merőleges kőzetbordájában található.

A völgy forrásai közül az eredetileg 458,4 m tszf. magasságban fakadó **Szalajka-forrás (9)** bocsátja a legnagyobb mennyiségű vizet a patakba: az eddig mért maximális vízhozama 12 000 l/perc, minimális vízhozam 1600 l/perc. Az átlagos vízhozam éves

A középső- és késő-triászban, viszonylag rövid időintervallumon belül (kb. 30 millió év) a területen a szerkezeti mozgások eredményeképpen változatos üledékképződési környezetek jöttek létre. A sekélyvízű karbonát-platformokat mélyebb vízü, ún. intraplatform medencék tagolták. A triász legvégén az üledékképződés megszakadt, ami csak a jura közepén indult meg újra. Ekkor mélyvízi környezetet jelző homokos-aleuritit üledékek halmozódtak fel. Ilyen a Szalajka-völgy felső szakaszán felszínre bukkanó sötét-szürke pala, a **Lökvölgyi Formáció**.

A mésztufa felhalmozódása még napjainkban is tart (B. Cs.)

A sziklataréj dél felől a déli szerkezeti egységhez tartozó felső-triász korú **Felsőtárkányi Mészke Formációval** érintkezik. Ez a „tűzköves mészke” a Bükk-fennsík zömét alkotó középső–felső-triász – sekélyvízű karbonát-platfomra kialakult – **Bükkfennsík Mészke Formációra** települt. A Szalajka-völgy völgyfőjénél a **Felsőtárkányi Mészke Formáció** nóri korú **Rónabükk Tagozata** bukkan felszínre. Ebben alakult ki az Istállós-kői-barlang, ebből tör felszínre a Szalajka-forrás vize és ebbe vágódott bele a Balog Miklós völgye.

* A VITUKI 29 éven át tartó mérései átlaga: 5517 l/perc

A Szalajka-forrás forrásháza a tervezett átépítéssel (terv: Szczuka Attila)

A forrás nyílását eredetileg több méter vastag kötörmelék fedte. A **Felsőtárkányi Mészke Formációban** (Rónabükk Tagozat) kialakult – a mészke és a vízrekesztő **Lökvölgyi Formáció** agyagalajának érintkezési vonalában kibukkanó – forrásjárat tehát egy törmeléklejtőbe torkolt. 1960-ban a valódi forrásszájat foglalták be, s a forrás vizét egy kutatótáron vezették a jelenlegi forrásházhoz (452,8 m tszf.).

szinten 4500 l/perc*. A Magyar Állami Földtani Intézet 80-as években megkezdett hidrogeológiai térképezési munkálatai és víznyomjelzéses vizsgálatai egyértelműen igazolták a forrás és a bükk-fennsík Hármaskút–Fekete-sár-rét környéki terület (a 856 m tszf. magasságban és 2700 m távolságban lévő fekete-sár-réti tőbor és a 870 m tszf. magasságban és 3500 m távolságban lévő Hármaskúti-víznyelő) hidrologiai kapcsolatát. (Az 1990. április 20-án, a Fekete-sár-rét északi töbrében a vízvezető járatokba juttatott fluoreszcein ammónium-hidroxidos oldat április 27-én jelentkezett a Szalajka-forrásban és még június elején is észlelhető volt.)

A völgy másik jelentős forrása a **Szikla-forrás**, (5) melynek vize a völgytalp fölött 2–2,5 méter magasan (422,2 m), egy forrásbarlangban jelenik meg, és vízesés formájában éri el a Forrás-tó vízszintjét. A forrás egy mindkét oldalán agyaggalával érintkező – a völgyirányra merőleges csapásirányú, keskeny – mészke rétegből fakad (Lillafüredi Mészke Tagozat). Vízugyűjtőterületét a forrástól ÉK-re lévő agyagpala-térszínen sejtik. A kutatók azt feltételezik, hogy a DNy–ÉK-i irányú, a Gerennavárat is érintő mészkesávra jutó

A szikla-forrás vize egy barlangüregből közel két és fél méteres magasságból vízesés formájában zúdul a tóba (B. Cs.)

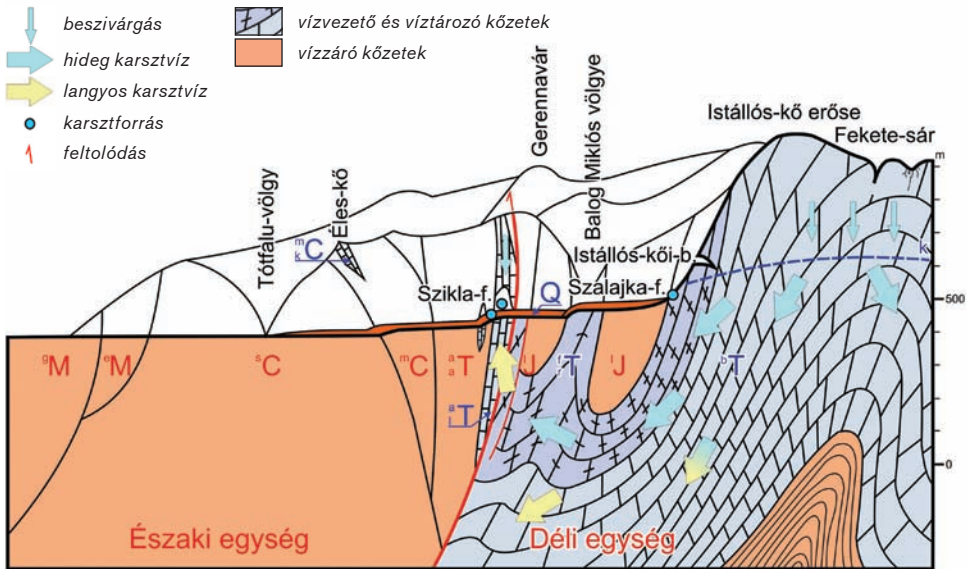
felszíni vizek elnyelődnek és a kőzet belsejében a forrás felé áramlanak. Egyesek ebben a keskeny mészke testben patakos barlangjáratot feltételeznek. Biztos, hogy ezen a 4–6 km²-re becsülhető – a Gerennavár és a Róna-bükk térségét is magába foglaló – vízgyűjtőn elnyelődő víz is hozzájárul a forrás vízhozamához (mely 0–10000 l/perc között változik), de annak eredete ennél összetettebb.

A Magyar Állami Földtani Intézet 1990 évi Fekete-sár-réten elvégzett víznyomjelzése során ugyanis a fluoreszcein nemcsak a Szalajka-forrásban, hanem meglepetésre a Szikla-forrásban is jelentkezett, annak ellenére, hogy a két forrás között a felszínen zömmel

vízrekesztő kőzetek találhatók, melyek a Szalajka-forrás vizének Szikla-forrásba történő közvetlen átjutását meggátolják. Miután a Szalajka-forrás vizének jelentős mennyisége elnyelődik a völgy alján lerakódott mésztufában, s ez a mésztufa érintkezik a Szikla-forrás víztárazó kőzetével, a kutatók egyik lehetőségként felvetették, hogy a fluoreszcenccel festett víz ezen az úton juthatott oda. Ennek az elgondolásnak azonban nemcsak a völgytalp fölötti fakadási pont, hanem az áramlási sebességben mutatkozó különbség is ellentmond. Míg a Bükk-fennsíkron lévő Fekete-sár-réten elnyelődött jelzett víz 7 nap alatt jutott el a légvonalban 2700 méterre lévő Szalajka-forrásig, addig a Szalajka-forrástól a Szikla-forrásig lévő közel 800 méteres út további 11 napot igényelt. Nagyobb tehát a valószínűsége annak, hogy a Fekete-sár környékén karsztba szívargó csapadék a langyos vizet is felszínre vezető Szikla-forrásba a mélykarszton át jut. Ez pedig úgy képzelhető el, hogy a Lillafüredi Mész-kő Tagozat (Ablakoskővölgyi Formáció) a felszínen is látható módon tektonikusan érintkezik a szinklinális magot alkotó középső–felső-jura korú Lök-völgyi Formáció agyagpalája alatt vizet idáig vezető

A Szikla-forrás mögötti függőleges barlangkürtök egyike (B. Cs.)

A Szalajka-völgy (Északi-Bükk) idealizált karszthidrodinamikai vázlata (szerkesztette: Baráz Csaba)

Északi egység: °C = Szilvásváradai Formáció, °M = Mályinkai Formáció, °T = Mályinkai Formáció, Kapubérci Mész-kő Tagozat, °T = Gerennavári Mész-kő Formáció, °T = Ablakoskővölgyi Formáció, Ablakoskővölgyi Homokkő Tagozat, °T = Ablakoskővölgyi Formáció, Lillafüredi Mész-kő Tagozat

Déli egység: °T = Bükkfennsík Mész-kő Formáció, °T = Felsőtárkányi Formáció, Rónabükki Mész-kő Tagozat, °J = Lök-völgyi Formáció

Miocén: °M = Egyházasgergei Formáció, °M = Garábi Slír Formáció. **Negyedidőszak:** Q = pleisztocén-holocén mésztufa, k = karsztvíztükr

A hidrológiai vizsgálatok alapján megállapították, hogy a nagyvízes időszakokban (tavasszal és ősszel) a Szalajka-forrás vize jóval meghaladja a Szikla-forrásét, míg a kisvízes időszakban a havi hozamátlagja kissé elmarad a Szikla-forráséhoz képest. Tehát a Szikla-forrás (bár van saját vízgyűjtő területe is) nagyjából a Bükk-fennsíkra kapja vizét, s mint egy közlekedőedény egyik nyílása kapcsolatban áll a Központi-Bükk karsztvízrendszerével (lásd: 5. oldali ábra).

Meg kell említeni a Szikla-forrás közelében lévő ún. „szökevény-forrásokat”, melyek hozama az 1955-ös mérések szerint 5500 l/percnek adódott. A Szikla-forrás előtti tóban lévő forrásfeltörés, a Tavi-forrás (melynek vízhozama 3000 l/perc körüli) a Szikla-forrás egy alsóbb szintű vízkilépési helyének tekinthető. Egyébként mind a Szalajka-, mind pedig a Szikla-forrás két különálló forrásbarlang felsőszintű vízkilépési helyei. Alsószintű vízkilépéseik a völgytalpon felhalmozódott mésztufába préselik a vizet. A Szalajka-patak vízhozamának majdnem felét (45,6 %-át) ezek az ún. szökevényforrások szolgáltatják.

A völgyben – a patakmederben és a halastavakban – vízelvezetések is tapasztalhatók: a Szalajka-patak, mintegy nyelőpatak a völgytalp tufájába adja le vizének egy részét, amely a mésztufa belsejében kialakult áramlási csatornában követi a patak folyását. A tufába beszívárgó víz – legkésőbb a Tótfalu-völgy vonalában, ahol kiékelődik a mésztufaréteg – visszajut a patakba, illetve a völgytalp alluviális törmelékébe.

Felsőtárkányi Mészke Formációval, tehát az áramló karsztvíz akadály nélkül átjuthat a szerkezeti határ mentén érintkező másik vízvezető kőzettestbe, a Lillafüredi Mészkebe.

Egyébként a Szikla-forrás 10–12,2 °C közt ingadozó forrásvízhőmérséklete is részbeni mélykarsztos eredetet bizonyít – ellentétben a Szalajka-forrás 5–8,2 °C-os, leszálló jellegű karsztvizével. Ráadásul a Szikla-forrás vízhozama (bár csapadékszegény időszakban néha hónapokig elapad a vize) jóval kiegyenlítettebb, mint a Szalajka-forrásé (általában 2000–2500 l/perc körüli). A forrás vízvesztése mögött lévő – 1952-ben kutatótáró behajtásával feltárt – barlang morfológiája a bennük áramló víz mélykarsztos eredetét valószínűsíti: az iparvasút bevágása által feltárt, törmelékkel részben feltöltött, függőleges hasadékszerű üreg (barlangroncs) falai egymással érintkező homorú gömbsüvegeket formálnak. Az alsó táróval elért aktív barlang is inkább egymásba „olvadt” függőleges tengelyű (helyenként 15–20 m magas), hasadékszerű, vertikális kürtök sorozata, mintsem horizontális barlangfolyosó.

A völgytalpat szinte teljesen kitöltő mésztufa-párna lépcsőin, ahol megtörik a víz esése és megnövekszik a felület, amelyen a víz lefut és ellilán a víz szén-dioxid-tartalma, ott a mészkiválás gyorsabb ütemű. A forrásmészke-bekérgezőek gátakat hoznak létre, amelyek mögött – a vízfolyás irányára merőlegesen elnyúló – kis tetarata-tavacsok jönnek létre. A vízbe hulló ágakon, bedőlő fatörzseken megtelepedő moszatok és mohák is szén-dioxidot vonnak ki a vízből, tovább gyorsítva a mésztufa-kiválást, magasztva ezáltal a gátak peremét. Ilyen párhuzamos forrásmészke gátakon alakult ki a Szalajka-patak Fátyol-vízesése (7) hazánk legszebb lépcsős vízeséssorozata.

A Szikla-forrás az agyagos-aleurolitos környezetéből kipreparálódott mészkőbordából fakad (B. Cs.)

A FORRÁSOK ÉS A PATAK ÉLŐVILÁGA (2)

A Bükk hegység kisvízfolyásait benépesítő életközösségek egyik legjellegzetesebb faja a patakcsiga (*Bythinella pannonica*), mely a patakok születésénél, a hideg karsztforrásokban él. E pár milliméteres csigák fekete házaival pettyezett kövek körül nagy számban találkozhatunk a teleszkópszemű kérészek (*Baetis spp.*) és egy keresztesszárnyú álkérész faj (*Protonemura aestiva*) lárváival. A karsztforrásoktól kissé távolabb már a csermelytegzések (*Agapetus* és *Synagapetus* fajok) rögzült háza tarkítja a köveket. A bükki kisvízfolyások igen jellegzetes szervezeteit, a bolharákokat (*Gammarus spp.*) már a behullott avar között találjuk a lószúnyogok (*Tipula spp.*) természetes lárvái társaságában. Álkérészre, kérészre – mint például az *Electrogena* nembe tartozó kérészek, és egy másik keresztesszárnyú álkérész (*Nemoura sciurus*) lárváira – leginkább a behullott fadarabok felületén akadhatunk. Szintén a behullott fadarabokon találjuk a lakócsőépítő tegzeseket (*Trichoptera*) és a hálószővő pálcástegzesek (*Plectrocnemia spp.*) lárváit. Nagy számban találunk örvényférgeseket (*Turbellaria*) is. Az iszap jellegzetes lakói az árvaszúnyog-lárvák (*Chironomidae*), amelyek a vizek életének fontos, nagy egyedszámú, de kevésbé feltűnő lebontó szervezetei.

A Szalajka-patakban a halakat csak néhány faj képviseli, mint például a kövi csík (*Noemacheilus barbatulus*) és a sebes pisztráng (*Salmo trutta fario*). E ragadozó halfajt a völgyben intenzíven tenyészítik a szivárványos pisztránggal együtt. Madaraink közül két patakokhoz kötődő fajt kell megemlíteni: a hegyi billegetőt (*Motacilla cinerea*) és a vízirigót (*Cinclus cinclus*). A patak mozgékony kisemlősei a vízcicikányok (*Neomys fodiens*, *N. anomalus*).

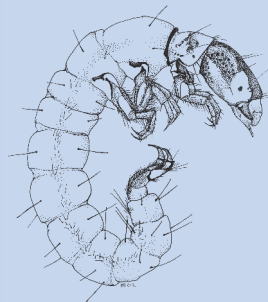

A Szalajka-patak tavasszal (B. Cs.)

Ritkán a vízirigót is megpillant-hatjuk (Á. J. R.)

A völgy élővilágának éltetője a Szalajka-patak és a felszíni vízfolyást tápláló két nagy karsztforrás. E vizekben a környezeti hatásokra érzékeny élővilág tenyészik. A hegységben születő patakok tiszta vize állandó környezetet biztosít, ami által számos olyan állatfaj talál bennük menedéket, melyek a jégkorszakokban (glaciálisok) és a jégkorszakközökben (interglaciálisok) éltek virágkorukat.

Pálcástegzes lárvája (rajz: Murányi Dávid)

Párzó gyepi békák (F. Cs.)

A hegység páratlanul gazdag élővilágát az éghajlati sajátosságok, valamint az igen változatos domborzati viszonyok határozzák meg. Magyarországon a Bükk hegységben alakultak ki legszabályosabban a hegyi vegetációs zónák. A tengerszint feletti 250–400 m-es átlagos magasságban a cseres tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*) uralkodnak, 400–600 m tengerszint feletti magasságban, a nedvesebb klímájú völgyekben és az északi oldalakon gyertyános tölgyes (*Carici pilosae-Carpinetum*) jön létre. A hegység 600 méter feletti területeit a közep-hegységi vagy szubmontán bükkös (*Melittio-Fagetum*) borítja, 700 m felett pedig a montán bükkösök (*Aconito-Fagetum*) uralkodnak.

A vörös acsalapu virágzata (B. Cs.)

Patakmenti égerliget (B. Cs.)

A Szalajka-völgy völgyfője a Nagy-verőről (B. Cs.)

ÉGERLIGETEK ÉS SZURDOKERDŐK (2, 4)

A Szalajka-völgy változatos növénytakarulásoknak ad otthont, jól reprezentálva a Bükk hegység északra futó, hegyvidéki patakkal rendelkező völgyeinek tipikus növényzetét. A zonális társulások mellett (itt legjelentősebbek a szubmontán bükkösök) a völgytalpon vízkedvelő (higrofil) életközösségek találhatók, melyek közül legnagyobb kiterjedést a hegyvidéki égerligetek (*Aegopodio-Alnetum*) (2.A) érnek el. A névadó mézgas égeren (*Alnus glutinosa*) kívül a lombkoronaszintben elszórtan megtalálhatók a fehér és a törékeny fűz (*Salix alba*, *S. fragilis*), a magas kőris (*Fraxinus excelsior*) és a vénic szil (*Ulmus laevis*) egyedei is. A hegyvidéki jellegű hamvas éger (*Alnus incana*) itt telepített, de fennmaradását a patak-völgy hűvös klímája biztosítja. Az üde termőhelyeken előforduló cserjék közül jellemző a kutyabenge (*Frangula alnus*) és a kányabangita (*Viburnum opulus*), míg a vörös ribiszke (*Ribes rubrum*) vadon előforduló alakja igazi ritkaságnak tekinthető. Az erdő lágyszárú szintje különösen tavasszal virágpompás, ekkor sárga szőnyegként borítja be az égeresek alját a mocsári és hegyi gólyahír (*Caltha palustris*, *C. laeta*). A forráslápi növényzetben uralkodó a keserű kakukktorma (*Cardamine amara*) és az aranyos veselke (*Chrysosplenium alternifolium*).

A Pisztrángos-tó felett, egy lefolyástalan teknőben egy kisebb égeres láperdő (*Carici elongatae-Alnetum*) (4.A) alakult ki. A forráslápi növényzet elemei mellett két védett páfrányfélénk is előfordul itt: a gyakoribb szálkás pajzsika (*Dryopteris carthusiana*) és a szórványos széles pajzsika (*D. dilatata*). Az égerligeteket a

Erdei holdviola (B. Cs.)

völgy teljes hosszában magaskórós növényzet kíséri, melynek uralkodó fajai a vörös acsalapu (*Petasites hybridus*) és a halovány aszat (*Cirsium oleraceum*).

A Szalajka-völgy felső, összeszűkülő, meredek falú szakaszán (melyet Mészkö-lápának neveznek), a völgyet övező sziklás hegygerinceken, az extrém klímájú térszíneken a klímazonálistól eltérő társulások alakultak ki (4.C). A Szalajka-völgy edafikus társulása – hasonlóan a szomszédos hűvös, párás levegőjű mély völgyekhez (mint pl. a Leány-völgy, Kukucsó-völgy) – a szurdokerdő (*Sclopendrio-Fraxinetum*), melynek dús lágyszárú szintjében jégkori maradványfajok találhatók, mint például a havasi iszalag (*Clematis alpina*) és a havasi ikvirivág (*Arabis alpina*). Jellemző hegyvidéki (*montán*) fajoknak tekinthető itt az erdei holdviola (*Lunaria rediviva*), a havasi turbolya (*Anthriscus nitida*), a gímpáfrány (*Asplenium scolopendrium*) és a karéjos vesepáfrány (*Polystichum aculeatum*). A nehezen járható köves, meredek oldalakon sziklai bükkösök (*Seslerio-Fagetum*), hársas-kőrises (*Tilio-Fraxinetum*) és hársas-berkenyész reliktumerdők (*Tilio-Sorbetum*) állományai találhatók.

A nagy pele odvas fákból bővelkedő erdők lakója (F. Cs.)

A hegyi billegető hegyvidékeink patakjai mentén költ (F. Cs.)

Az égeresek gerinctelen állatvilágát a nedves élőhelyi adottságokat kedvelő csigák, kétszárnyúak (pl. lószúnyogok), bogarak, szitakötők, tegzesek, fátyolkák alkotják. Védett kétélű faj a fekete alapon élénksárga foltokkal díszített foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*). Az égerest övező völgytalpi erdőkben, cserjésekben számos énekesmadár – pl. poszátafélek, pintyfélek, rigófélek képviselői, valamint több harkályfaj – látható, hallható.

A foltos szalamandra leginkább esők után kerül szem elé (F. Cs.)

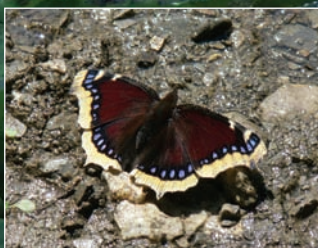
A korábban mészkőbányászattal érintett szurdokerdő botanikai feltárásában úttörő szerepet vállalt Boros Ádám (1900–1973), aki az itt említett fajok jelentős részét 1934-ben megtalálta és tudományos céllal herbáriumba begyűjtötte. Terepmunkájának értékes leírása és kordokumentuma az Ifjúság és Élet c. folyóiratban 1935-ben jelent meg „Botanizálás az Istállóskón” címmel.

Jégkori maradványfaj a havasi ikvirivág (B. Cs.)

Mocsári gólyahír (B. Cs.)

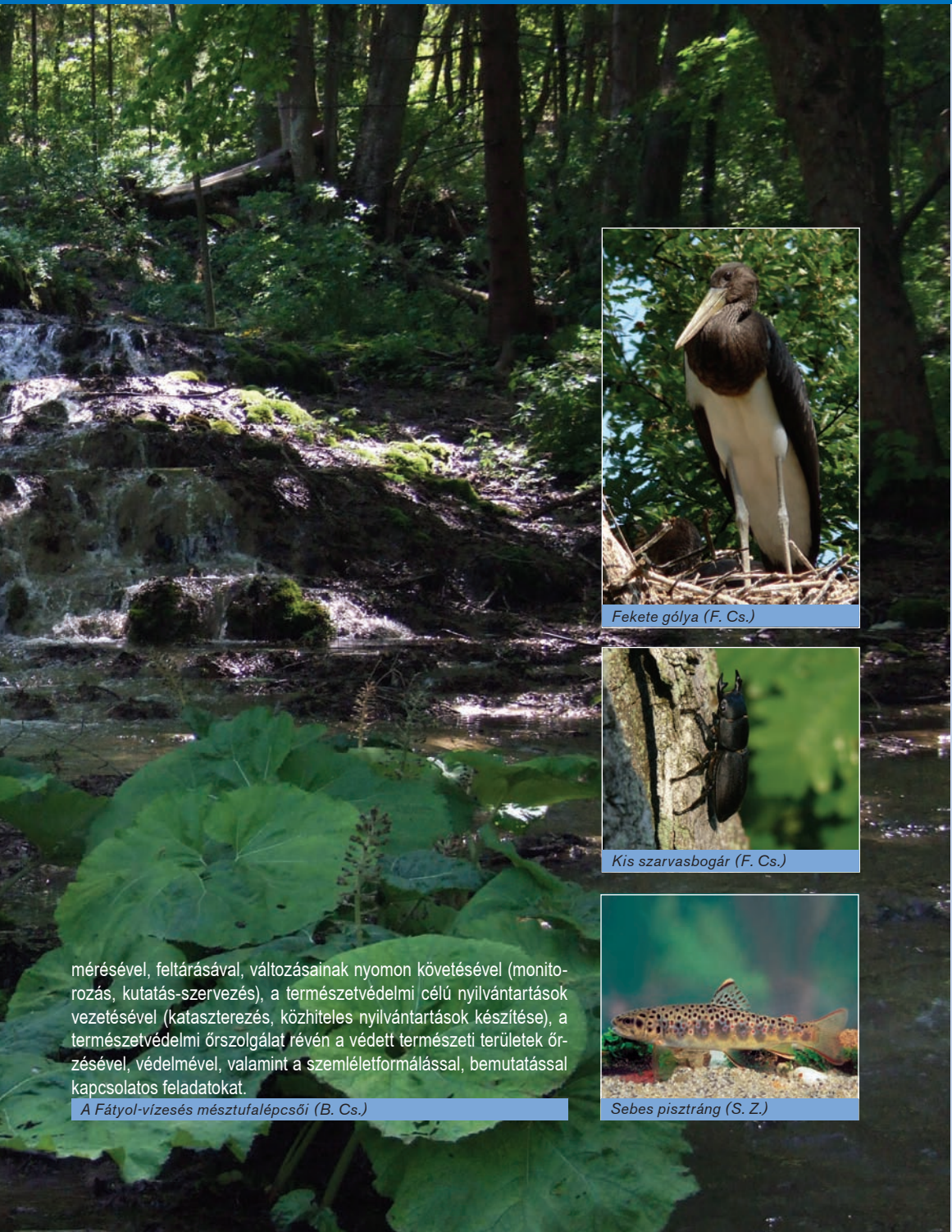
Gyászlepke (F. Cs.)

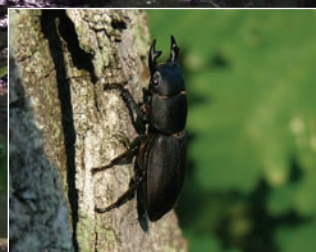
Rézsiló (F. Cs.)

A Bükki Nemzeti Park védett területének 98%-a állami tulajdonban van, amely erdővagyon kezelői az állami erdészeti részvénytársaságok. Így van ez a Szalajka-völgy esetében is, ahol az EGERERDŐ Zrt. a vagyonkezelő, míg a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság az állami feladatként meghatározott alaptevékenysége körében ellátja a természetvédelmi kezeléssel, fenntartással, üzemeltetéssel (élőhely-rehabilitációk, fajmegőrzési programok); a természet állapotának fel-

Fekete gólya (F. Cs.)

Kis szarvasbogár (F. Cs.)

Sébes pisztráng (S. Z.)

mérésével, feltárásával, változásainak nyomon követésével (monitorozás, kutatás-szervezés), a természetvédelmi célú nyilvántartások vezetésével (kataszterezés, közhiteles nyilvántartások készítése), a természetvédelmi őrszolgálat révén a védett természeti területek őrzésével, védelmével, valamint a szemléletformálással, bemutatással kapcsolatos feladatokat.

A Fátyol-vízesés mésztufalépcsői (B. Cs.)

Az őskor idején az állatok tavaszi és őszi észak-déli irányú vándorlásának egyik útvonala a Sajó-Hernád torkolatnál, az Északi-középhegység medencéi és az Alföld érintkezési pontján (az ún. Miskolci-kapun) vezetett keresztül. A bőséges vadállomány, a hegység karsztos területein lévő, lakható barlangok, s a kőszekélykészítésre alkalmas kőzetek kitűnő feltételeket jelenthettek a vadászó ősember megtelepedéséhez. A síksági, dombosági és hegyvidéki tájtipusok mozaikossága, a változatos élőhelyek (a sztyepp és az erdős tajga határán), a bővízű karsztforrások, a hegység peremén fakadó langyos vizek (Miskolctapolca, Diósgyőr, Kács, Eger) avatták az őskori kultúrák különleges helyévé a Bükk vidékét.

Rekonstruált őskor-végi barlangi szálláshely a felsőtárkányi kiállításon

Az Istállóskői-barlang (B. Cs.)

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

A Kárpát-medence földrajzi fekvése és természeti adottságai miatt fontos szerepet játszott Európa őskori kultúráinak fejlődésében. A Kárpátok koszorúján belül, gazdag és változatos természeti erőforrásainak köszönhetően a Bükk hegység és közvetlen környéke igen kedvező életkörülményeket biztosított az itt élő népcsoportoknak már az őskortól kezdve.

Szilvásvárad fölött, az Istállóskő oldalában nyíló barlang is kiemelkedő jelentőségű helye az emberiség kultúrtörténetének: itt született az új legrégebb használatát bizonyító, csonthegegyeket gyártó, *Aurignacien*-nek nevezett régészeti kultúra, amelyben először jelenik meg a művészi ábrázolás. Az Istállóskői-barlangból előkerült csontból és mamutagyarból készült amulettek a világ legrégebbi ékszerei, a barlangi medve csontjából készített háromlyukú fuvola pedig az egyik legrégebbi hangszer.

ISTÁLLÓS-KŐI-BARLANG (10)

Az Istállóskő oldalában, 609 méterrel a tenger szintje felett nyílik az **Istállóskői-barlang (10)** hatalmas, háromszög keresztmetszetű bejárata. A Bükk hegység egyik legjelentősebb őskori lelőhelyként számon tartott barlangban az első próbaásatást Hillebrand Jenő ősrégész végezte 1912-ben, aki 1925-ig ötször tért vissza az ásatásokat folytatni. Később 1927-ben Saád Andor és Megay Géza, 1929-ben Kadić Ottokár, 1938-ban Mottl Mária, 1947-től négy éven át Vértes László, 2000-től pedig Ringer Árpád kutatott a lelőhelyen.

A Szalajka-völgyben több tízezer éve jelen van az ember (B. Cs.)

Az Aurignacien-kultúrához tartozó **alsó kultúrrétegből** több tűzhely maradványa, valamint 46 db kova- és 114 db csonteszköz (csontkés, csontár) vált ismertté, köztük olyan kicsi csonthegyek, melyek az új használatát valószínűsítik. A barlangból előkerült hármastagolású, kifűrt függőt, és az ugyancsak lyukkal ellátott, nyújtott hatszög alakú mamutcsont-lemezt Európa legrégebbi csontból készült ékszerei között tartják számon a kutatók.

Az őslénytani anyagot főként barlangi medve, rénszarvas, kőszáli kecske, zerge, bölény, mamut, őstulok, farkas, barlangi oroszlán, barlangi hiéna és havasi nyúl csontmaradványai alkotják, melyek jelentős része vadászott állatoktól származott. Az alsó réteg kora a radiokarbon adatok alapján $29\,035 \pm 235$ és $44\,300 \pm 190$ év közöttinek adódott.

Az Istállós-kői-barlang **felső kultúrrétege** – melynek kora *napjaink előtt* $27\,933 \pm 224$ és $31\,608 \pm 295$ év közé tehető – 109 db kova- és 30 csonteszközt tartalmazott. A réteg különleges leletei: egy farkasbordából készült függő, egy keresztben rovátkolt csonttű töredéke, egy hegyes csonttű, 4 db ujjpercből készült síp és egy barlangi medve combcsontjából készült fuvola. Ez utóbbi hangszer, amelyen hat hangot sikerült megszólaltatni, különleges ritkaságnak számít az ősköri leletek között. Ugyanebben a rétegben, a barlang hátsó részén három egymásra rakott barlangi medvekoponyát találtak, amelyben Vértes László a barlangi medve kultusz megnyilvánulását látta. Ugyanebben a rétegben tárta fel Vértes azt a nagy tűzhelyet, amely ma is a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti állandó kiállításán látható.

A barlang jégkori rétegeiből előkerült 66 fajból álló fauna (melyből 3 új emlős-, és 20 új madárleletet írtak le) az európai

Az Istállós-kői-barlang különlegességét a kitöltéséből előkerült régészeti és őslénytani anyag jelenti (B. Cs.)

Barlangi medve csontváza (B. Cs.)

A szilvásváradai ősköri leletek és a későbbi Gravettien-kultúrához tartozó barlangrajzok, a willendorfi Vénuszhoz hasonló termékenységszobrok, kisplasztikák, a sírokban talált díszítő jellegű tárgyak mind arról árulkodnak, hogy a gondolkodás a felső-paleolitikum idején (Kr. e. 35 000–9000) jelentős fejlődésen ment keresztül. Kialakult az a szimbolikus, fogalmi gondolkodási struktúra, amely a látható és a láthatatlan dolgok észlelésének érzékenységét tanúsítja.

„Csontnyílhegyek” Vértes László ásatásáról (Reprodukció)

A barlang háromszög alakú (7,5 m magas) bejárata kívülről (B. Cs.)

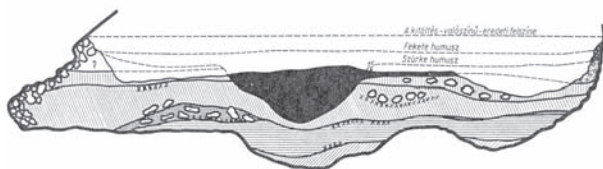
Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy a paleolitikum művészetében erőteljesen megnyilvánuló szimbolikus funkció – azaz az esztétikai, pszichikus és intellektuális érzék – először az Aurignacien kultúra hagyatékában – öit testet. Itt bontakozik ki a valódi vallási művészet. A kultúra embere, a „homo symbolicus” elvontan gondolkodott, érzékelte a kozmoszt, saját identitását, felfedezte a transzcendenciát és megélte, megtapasztalta a világ szakrális dimenzióját.

Csontsípok a barlangból (R. J.)

Aurignacien-korú feltárások közül a leggazdagabb, ami tovább növeli a hely jelentőségét.

A jégkori kultúrrétegek fölötti holocén rétegsor legkülönlegesebb lelete a Saád Andor és Megay Géza 1927-es ásatásakor, a barlang elején talált újkőkori tüzelőgödör, melyből a Bükk-kultúra cserépredekei, tengeri kagylóból készült ékszerek és gyermekektől származó, megpörkölt emberi csontok kerültek elő. A korabeli település nyomai a mai Szilvássvárad helyén, valamint a Bácsó-Bükk és a Kelemen széke nevű hegytetőn váltak ismertté. Salamon Ágnes (1962) és Patek Erzsébet (1963) feltárásai a földszáncal övezett Kelemen székén a nagyon gazdag késő-bronzkori – kora-vaskori leletanyag mellett a *Bükk-kultúrához* tartozó szórványokat is adtak.

Az Istállóskői-barlang rétegsora a hossz tengelyre merőlegesen. Az x-jelek a tűzhelykeresztmetszeteket jelzik (Vértés László nyomán)

Archív felvétel az 1950-es Vértés-féle ásatásról. A piros ellipszis jelöli az 1947-ben kiemelt (és Budapestre szállított) tűzhely helyét (Reprodukción)

Jellegzetes kerámia az újkőkori Bükki-kultúrából (Reprodukción)

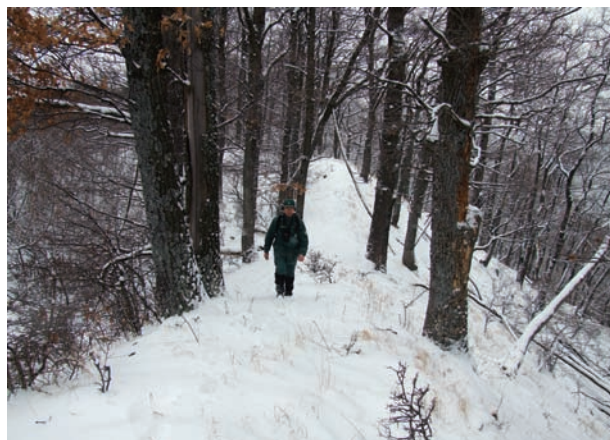
A kárpát-medencei újkőkör legkorábbi kultúrája az Alföldön a déli eredetű Körös-Starčevo kultúra, amelynek betelepülésével – Kr. e. 7–6. évezred fordulóján – kezdődik térségünkben a növénytermesztés, az állattenyésztés és a kerámiakészítés. A hegyvidéket főként nyersanyagyszerző expedíciók során keresik fel. Az itt kialakult, sajátosan endemikus középső neolitikumi Bükk-kultúra (Kr. e. 5500/5400 – 5000/4900) életében fontos szerepet játszott a kőnyersanyagokkal való kereskedelem.

A „TÖRÖKSÁNC” – AZ ŐSKORI KYJATICE-KULTÚRA ERŐDÍTETT TELEPE (8.A)

A Szalajka-völgy fölött, a Horotna-völgytől nyugatra emelkedik a hegység egyik nagy kiterjedésű őskori sáncvárát (8.A) rejtő Bácsó-Bükk (Kelemen széke). A Töröksáncnak nevezett késő-bronzkori erődtített telep sánca a domborzati adottságokhoz alkalmazkodva szeszélyesen kanyarog az északi végén lévő Csortos-hegy kicsiny ormát magába foglalva. A sánccal körülvelt térség legnagyobb átmérője észak-dél irányban 1660 méter, kelet–nyugat irányban 1100 méter, területe több mint 70 hektár. Az erődtített telep kétrészes: délnyugati oldalához egy külső sánccal kerített terület csatlakozik.

A Csortos-hegy (Csortos-tető) délkeleti oldalán a sáncnak van egy befelé benyúló, 25 m hosszú sarkantyúja, ami által ez a rész akropolisz-szerűen elkülönül a teleptől.

Az őskori erődtített telepek második nagy korszaka a késő bronzkorban kezdődött. A Kyjatice-kultúra (kb. Kr. e. 1100-tól 800-ig) sánccal, árokkal, meredek hegyoldalakkal határolt telepei nagy kiterjedésűek és igazán impozáns megjelenésűek: főleg a Bükk

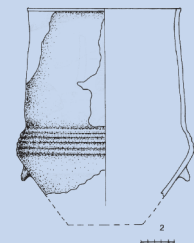
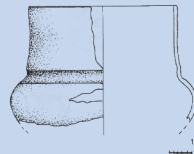

Az őskori erődtített telep sánca a Csortos-hegyen (B. Cs.)

peremén, a hegységet mintegy körülvéve, nagy relatív magasságú hegytetőkön lehetők fel. Mivel a bükki sáncok többségének építését a Kr. e. 8. század idejére (a Hallstatt B2 periódus végére és a Hallstatt B3 periódusra) datálják a régészek, ezért legújabban a *preszkíta* (mezőcsáti csoport) bevándorlási hullámokhoz kötik az erődtítések elkészítését. Csakhogy ennek a vélekedésnek ellentmond, hogy földvárainkban a keleti eredetű tárgyak is nagy számban jelen vannak, ami itt is a békés kereskedelmet valószínűsíti.

A „földvár” felismerése és kutatása 1962-ben kezdődött, amikor Salamon Ágnes, majd 1963-ban Patek Erzsébet végzett kisebb feltárást. A sánc a telep életének egy későbbi periódusában készült el, erre mutattak a földtöltésben előkerült, a korábbi telephulladékokból származó *cserépek*. A leletek, néhány neolitikus *cseréptől* eltekintve, egységesen a *Kyjatice-kultúrából* származnak, későbbi koroknak nem került elő maradványa.

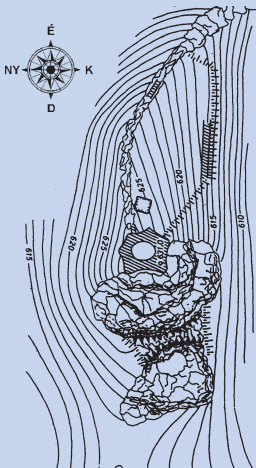
A Kyjatice csoportok és a preszkíták békés viszonyát mutatják a Szabó János Győző által a Tarna völgyében (Sirok – Akasztómály, nem messze a szajlai Kyjatice temetőtől) feltárt mezőcsáti típusú sírok, valamint a szilvásváradai Töröksánctól északnyugatra Párducz Mihály

Gömbtestű urna és nagyméretű tárolóedény (D. Matuz Edit nyomán)

által szkíta korinak meghatározott (Hallstatt C periódusra datált, de inkább preszkítának tekinthető) temetőrészlet is. Az ellenséges viszony kizárásával egyelőre ismeretlen az az ok, ami a hegytetők megerősítésére készítette a Kyjatice népséget.

Anonymus (azaz P. magister, III. Béla kancelláriájának notariususa) a Gesta Hungarorumban arról tesz említést, hogy a Miskolc nemzetség ősének tekintett Bors apja Böngérnek Árpád fejedelem földet adományoz Tapolca és a Sajó vidékén, amely birtokokat Bors egyesített vármegyévé. A 13. század közepén kezdtek birtokokat szerezni Borsod megyében a bihari eredetű Ákos nemzetségbeli Ernye bán és fiai is. A diósgyőri uradalmat összehelyező nemzetség nevéhez fűződik a dédesi vár megépítése. Valószínű, hogy a Miskolc nemzetségbe tartozó Panyit „Éleskővár” felépítésével éppen az Ernye bán nevével fémjelzett Ákos nembeliek erőteljes terjeszkedésének szándékozott megfékezni.

Éleskővár alaprajza
(Nováki Gyula felmérése)

Éles-kő várának tartozékait – Myskouch, **Ward** (Szilvásvárad), Beseneu, Tokay, Tord, Bala és Maly birtokokat, Chaba, Bos, Vyssinio falvak felét és a Tapolcha-i Szent Péter monostor kegyúri jogát – a Szécsiek leányágon örökölték a Miskolcoktól. (A birtoktest értékét jelzi, hogy mindezért cserébe a lendvai uradalom 75 faluját kapták Szécsi Péter örökösei.)

Az Ispán-hegy – Felső-Nagy-verő gerince a Gerennavárról. Háttérben a Bél-kő (B. Cs.)

A KÖZÉPKORI „ÉLESKŐVÁR” (8.B)

Szilvásvárad település történetének kezdete a vidék birtoktörténeti adataiból bontakozik ki. Ezen okleveles adatok pedig elsősorban várakhoz, várbirtokokhoz, uradalmakhoz kötődnek, mint amilyen Éles-kő volt az Árpád-korban.

Éles-kő (8.B) várának maradványait a Szalajka-völgytől keletre magasodó Alsó-Nagy-verő nevű hegyvonulat északi, alacsonyabb magaslatán, 631 m magasságban találjuk. A kiugró sziklafok egy „éles” sziklagerincet alkot, amelyről a vár a nevét kaphatta. A hatszög alaprajzú toronyból és egy hosszan elnyúló udvarból álló

Éleskővár falának maradványa. Háttérben a Gerennavár (B. Cs.)

kisméretű vár hossza 42 m, szélessége 14 m, területe 0,05 ha.

A várat mint *Eleskw*-t egy 1336-ban kelt oklevél említi először, mint a *Szécsiek* birtokát. Borsod megye történeti földrajzi adatai és birtoktörténeti következtetések alapján azonban a várat építő nemzetségnek a *Miskolcokat* tarthatjuk, akik e vidéken (a mai Miskolc környékén, a Bükk hegység északi és délkeleti peremén) már a 13-ik század elején (1219) bizonyítottan ősi birtokokkal rendelkeztek.

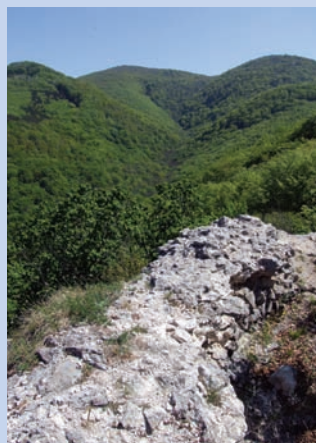
Éles-kő várának és a tőle 7 km-re, északkeletre lévő *Dédes várának* a története szorosan összekapcsolódik: a dédesi várjobbágyok 1247-ben „*Dédeskő*” (*lapis Dedus*) egyharmadát eladják a Miskolc nembéli File zágrábi prépostnak, Tamás ispánnak és Imrének. Nem tudni, hogy a vár felépült-e, mindenesetre 1254-ben már mint Ákos nembéli Ernye bán birtokaként említi egy oklevél.

Azonban 1268-ban (egy hamis oklevél szerint) a vár újból a Miskolcoké: a király Panith bánnak adományozza tartozékai-val együtt, amit 1271-ben megerősített. Ezekből az adatokból a két nemzetség közti ellenségeskedés ténye rajzolódik ki. A birtoktörténeti események alapján Éles-kő várának építését az 1250-es évek második felére vagy az 1260-as évekre valószínűsíthetjük.

Éles-kő várának második és egyben utolsó említését egy 1366-ban kelt oklevélben találjuk. Ekkor Nagy Lajos a Vas megyei Lendva várat adományozza a Szécsieknek cserébe az Éles-kő várához tartozó birtokokért, melyeket az egyre gyarapodó diósgyőri uradalomhoz kapcsolt.

A Gerennavár romjait rejtő halom a fennsíkszerű hegytetőn (B. Cs.)

Éleskővár romja. Háttérben a Kukucsó-völgy völgyfője (B. Cs.)

Az Éleskővár és sziklája (B. A.)

Az 1360-as évek végére minden bizonnyal magára hagyják Éleskővár erősségét, s a király talán le is romboltatja. Az sem kizárt, hogy köveiből a közeli *Gerennavár* platóján építtetett egy – írott forrásokban egyszer sem említett – tagasabb várat, miközben a diósgyőri vár szolgált uralkodói mellékrezidenciaként.

A Gerennavárat az írásos adatok hiányában tatárjárást követően épült kővárak közé soroljuk. A hagyomány szerint Nagy Lajos király erődített vadászkastélya volt.

Nem elképzelhetetlen, hogy a vár azonos az 1377–1381 között oklevelekben többször említett Garadna vagy Garadnaszentmiklós nevű királyi rezidenciával.

Vashámor részlete a halászatot tiltó vastáblával (B. Cs.)

A Bükk vasiparának reneszánsza a 18. század második felében kezdődött. E téren elévülhetetlen érdemeket szerzett Fazola Henrik, aki 1768–1769 között saját költségén megkutatta a Bükk és a Mátra vidékét. 1769-ben jó minőségű vasércet talált Uppony határában, s erre alapozva, 1771 szeptemberétől 1772 végéig felépítette az ómassai nagyolvasztót és a hámosi vashámorokat. A szilvásvári Horotna-völgyben gróf Keglevich Ádám 1792-ben létesített vashámort, majd 1801 és 1803 között a Koncz János által felfedezett horotna-völgyi Mária bánya és a gilítka-völgyi Szent Anna bánya vasércére alapozva olvasztót (vasolvasztó masszát) állított fel. A vaskohó a 19. század közepéig üzemelt, a vashámor működése az 1870-es évek elejéig tartott.

Erdőjárók szálláshelyei (B. Cs.)

Hármas kemencéjű házi üveghuta (B. Cs.)

A SZABADTÉRI ERDEI MÚZEUM (6)

A Horotna-völgy torkolatában található az 1974-ben létrehozott Szabadtéri Erdi Múzeum (6), amely az erdő munkásainak, a hajdani erdei mesterségeknek, az erdei iparoknak és foglalkozásoknak, a hagyományos népi erdőhasználatnak kívánt emléket állítani.

A bemutatóhely délkeleti oldalán az ölfavágók, fakitermelők, a mész- és szénégetők, zindelykészítők és egyéb erdőjárók – többnyire szabad füstjاراتú – lakókunyhóit, szálláshelyeit láthatjuk. A kitermelt faanyag közelítésének, szállításának eszközei – az erdei füles szánkó, a jármás szekérelő, a csuklós szán, a fászekér, a facsúszda, az ún. Király-féle csúszda és a lövontatású kisvasúti pályakocsi (lóré) – szintén megtekinthetők. A nagy szakmai tudást igényelő erdei iparok, mint a szénégetés és a mészégetés rekvizitumait a tábori mészkemence, a faszenes boksa és a hozzájuk tartozó kunyhótípusok, valamint a szénégetéshez szükséges eszközök (harasztbordó kosár, létra, gyújtóvessző, gereblye, szénvonó, szénbontó lapát, horog) képviselik.

A tisztás délnyugati végében egy vasmegmunkáló hámos rekonstruált együttese áll. Egy ilyen működési engedélyért Fazola Henrik kérte meg 1769-ben a Bányagrófságtól a birtokos Keglevichék részére.

A Bükk vidékén, a hegyek belsejében, az erdők mélyén, a patak-völgyekben a 18. századtól – a vízi energián és fatüzelésen alapuló – különféle iparágak, manufaktúrák jelentek meg: több helyen voltak hamuszírfőző helyek és házi üveghuták (az első uradalmi üveghuta 1712–1720 között kezdte meg működését a diósgyőri koronauradalom erdőbirtokán, Répáshuta – 1766, Gyertyán-

völgy – 1834). A bemutatóhely északnyugati oldalán láthatunk porcogfűrész, erdei vízfűrész, hamuzsír-lúgozó kádat, hamuzsír-főző üstöt (a hamuzsír a szappanfőzéshez szükséges segédanyag, ugyanakkor – ahol nem volt természetes szóda – az üveggyártás fontos alapanyaga) és egy hármas kemencéjű *üvegbutát*, amely előmelegítő, olvasztó és temperáló kemencerészeket foglal magába.

AZ ERDÉSZETI MÚZEUM (KIRÁLY-HÁZ) (3)

Az erdei vasút *Halas-tói megállója* közelében áll az ún. „*Király-féle ház*”, a hajdani bányafelügyelőség („*Bányagrófság*”) irodaépülete, amelyben az Egererdő Zrt. erdészeti szakmai gyűjteménye nyert elhelyezést (3).

Az épület földszinti traktusa a 19. század elején épült. Az akkori bányafelügyelőség ebből az irodaépületből felügyelte, ellenőrizte a Keglevich grófok 1792-ben létesített *vashámorát*, majd az 1801 és 1803 közötti kutatások során felfedezett horotna-völgyi Mária bánya, a gilítka-völgyi Szent Anna bánya és a többi kisebb lelőhely vasérctermelését és az ezeket létesített *vasolvasztó massa* munkáját.

Az épület miután 1870-ben a vashámor is beszüntette működését, előbb az Erdődyek, majd Wessely Károly tulajdonába került, 1913 után pedig a Pallavicini uradalom erdőbirtokának hivatali központja lett. 1921 és 1946 között Pallavicini Alfonz Károly őrgrof gondnokának, későbbi erdőmesterének, Király Lajos erdőmérnöknek ebben a házban volt az irodája és szolgálattelakása.

SZÁLLÍTÁS- ÉS KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNET (8.C)

A 19–20. század fordulóján fellendülő erdőgazdálkodás következménye a keskeny nyomtávú vasútvonalak létesítése. Wessely Károly földbirtokos és iparmágnás kezdeményezésére 1908-ban született meg a Bükk-fennsík szinte áthatolhatatlan erdőrengetegének feltárását és a fák ki-termelését célzó kisvasút (8.C) gondolata.

A *Szalajka-völgy–Tótfalu-völgy kisvasútja*, mely az Eger–Szilvásvárad–Putnok MÁV vonalhoz csatlakozott, 1910-ben már működött. A *Szalajka-völgyi vonalból* kiágazó vágány a Róna-Bükk alatt kiépített egytolarós csúcsfordítón át a Kukucsó-völgyben érte el a 600 m tszf.-i magasságban lévő végpontját. Az időközben elkészült *bükk-fennsíki kisvasúttal* (Káposztás-kert-lápa – Őserdő gerincvonallal) egy 1921-ben épült kettős vágányú siklópálya (8.C) kapcsolta össze. A 210 méter szintkülönbséget áthidaló – 468 méter hosszú, 5,6 méter koronaszélességű – sikló gravitációs rendszerben működött: a fával megrakott, lefelé haladó kocsi súlyánál fogva húzta fel az üres kocsit.

Az erdészeti múzeum kiállítása – Zilahy Aladár erdőmérnök kezdeményezésére – 1985-ben nyílt meg. A múzeum az erdőműveléssel, erdőgazdálkodással kapcsolatos eszközöket, írott és tárgyi emlékeket, dokumentumokat gyűjti össze és teszi közkincsé, méghozzá ágazatonkénti csoportosításban. A kiállított anyag az érdeklődők számára átfogó ismereteket ad az erdészet sokrétű tevékenységéről.

A Király-féle ház ma múzeum (B. Cs.)

A hajdani kisvasúti siklópálya a Kukucsó-völgy oldalában (Archív)

A Kukucsó-völgy északi ágának völgyfőjétől a Káposztáskert-lápnán át az Őserdőig tartó kisvasút építései 1918-ban Thurzó Gáspár irányításával olasz hadifoglyok vágták át a Vörös-sár-hegy és Huta-bérc közötti nyereg sziklagerincét: az *Olasz-kapun* ma erdőgazdasági műút halad át.

Gőzmozdony az *Olasz-kapunál* (Archív)

Töbrök a Bükk-fennsíkon (Archív)

Kirándulók a Gerennavár oldalában (B. Cs.)

A *Bánkút felé vezető szárnyvonal* 1930 körül készült el. A Huta-réten Csalánosig tartó acélsínes vaspálya az 1960-as évekig üzemelt, míg az őserdői nyomvonal már az 1940-es években megszűnt. A hatvanas években – a bükk-fennsíki erdészeti feltáró út megépítésének következtében – mind a fennsíki vasúthálózat, mind pedig a sikló jelentősége csökkent, mígnem az 1960-as évek végén elbontották őket. A sikló gépháza – a berendezésekkel, acélsodronnyal –, valamint egy rövid pályaszakasz rönkszállító kocsival, mint ipari emlék napjainkban is megtekinthető.

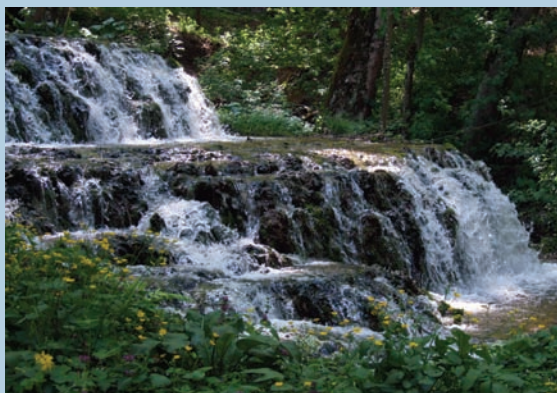
A *Szalajka-völgyi kisvasút* jelenlegi végállomása a *Gloriette-tisztáson* (8) található, ahonnan rövid sétára felfűzve megtekinthetjük a völgy látnivalóit (a Felső-tavat, a Szalajka-forrás forrásházát, a Fátyol-vízesést és a Szabadtéri Erdei Múzeumot). Innen felkapaszkozhatunk az *Istállós-kői-barlangba*, de a kék háromszög jelzésű turistaúton – az *Istállós-kő erősnén* (959 m – ettől nem messze van a hegység legmagasabb pontja, a 961 m magas Kettős-bérc) keresztül – a Bükk-fennsíkra is feljuthatunk, ahol kitűnő túraútvonalak és tanösvények segítik a karsztfennsík megismerését.

A *Horotna-völgyön* át a sárga sáv jelzésű turistaúton – a hajdani vasérclelőhely, Mária-bánya érintésével – a *Katonasírokhöz* juthatunk. (Az 1920-as években még Mária-bányáig ért a *Horotna-völgyi szárnyvonal* kisvasúti pályája.) A Katonasíroktól turistautakon leereszkedhetünk Bélapátfalvára, vagy felkapaszkozhatunk a *Kelemen székére*, illetve a *Bácsó-tetőre* az őskori „földvárba”, illetve déli irányban az *Őr-kőre*.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- Almássy Bálint: A szilvásvárad Szalajka-völgy karsztforrásainak feltárása és foglalása. Mémoréológiai Szemle 1964-1965
- Baráz Csaba (szerk.): A Bükk Nemzeti Park. Hegyek, erdők, emberek. Eger, 2002
- Baráz Csaba: Varázslatos karsztvidék. A természeti és kulturális örökség védelme a Bükk Nemzeti Parkban. Babakalács Füzetek – 1. Eger, 2007
- Csiffáry Gergely: Ipar a Bükk-vidéken. In Bükk Nemzeti Park. Eger, 2002
- Hernádi Béla: A Szalajka- és Szikla-forrás vízhozamadatai. A Bükk karsztja, vízei, barlangjai c. tudományos konferencia előadásai. Miskolc, 1992
- Járási Lőrinc: Kincstári és uradalmi erdőgazdálkodás. In Bükk Nemzeti Park. Eger, 2002
- Kovács Jenő: Szalajka-völgyi Erdei Múzeum. Eger, 1982
- Murányi Dávid: A Bükk hegység vízfolyásainak élővilága. In Rejtektől Tárkányig. Eger, 2003
- Pelikán Pál: Földtani felépítés, rétegtani áttekintés. In Bükk Nemzeti Park. Eger, 2002
- Regős József: Szilvásvárad és környékének története. Az őskőkortól a honfoglalásig. Szilvásvárad, 2000
- Ringer Árpád: A Bükk hegység kőora. In Bükk Nemzeti Park. Eger, 2002
- Sásdi László – Szilágyi Ferenc: A Magyar állami Földtani Intézet által a Bükk hegységben végzett víznyomjelzéses vizsgálatok értékelése. A bükk barlangok kutatásának, védelmének és hasznosításának legjobb eredményei. Miskolc, 1993
- Suba János: A Bükk növényvilága. Budapest, 2002
- Vojtkó András: A hegység növénytakarója. In A Bükk Nemzeti Park. Eger, 2002
- Vörös, István: Stratigraphy and Biostratigraphy of Istállós-kő Cave. Praehistoria 4–5. 2004–2005
- Zsilák György-László: A szilvásvárad Szalajka-völgy hidrológiai és hidrogeológiai vizsgálata. Hidrológiai Közöny 1960. 1. sz.

BÁBAKALÁCS FÜZETEK – 11.

Mésztufalépcsők (B. Cs.)

Sebes pisztrángok (B. Cs.)

Látogatók az Istállóskői-barlangban (R. J.)

Sorozatszerkesztő:

BARÁZ CSABA

Írta és összeállította:

BARÁZ CSABA

Közreműködtek és szakmailag
ellenőrizték:

BARTHA ATTILA,

FITALA CSABA,

GRÉDICS SZILÁRD,

HOLLÓ SÁNDOR,

ILONCZAI ZOLTÁN,

MESTER ZSOLT,

MURÁNYI DÁVID,

PELIKÁN PÁL,

REGÓS JÓZSEF,

SCHMOTZER ANDRÁS

A fotókat készítették:

ÁCS JÓZSEF RÓBERT (Á. J. R.),

BARÁZ CSABA (B. Cs.),

BARTHA ATTILA (B. A.)

FITALA CSABA (F. Cs.),

REGÓS JÓZSEF (R. J.),

SALLAI ZOLTÁN (S. Z.)

A rajzokat, ábrákat készítették:

BARÁZ CSABA, BARÁZ CSONGOR

DÖMÖTÖR, MURÁNYI DÁVID,

NOVÁKI GYULA, SZCZUKA ATTILA

A térképeket szerkesztették:

BARÁZ CSONGOR DÖMÖTÖR,

MOLNÁR ZOLTÁN, VERES IMRE

Kiadja:

BÜKKI NEMZETI PARK

IGAZGATÓSÁG

Felelős kiadó:

DUSKA JÓZSEF

NYOMDAI MUNKÁK:

GARAMOND KFT. EGER

GRAFIKA ÉS TÖRDELÉS:

MOLNÁR ZOLTÁN

ISBN 978-963-9817-11-1

EGER, 2009

A SZALAJKA-VÖLGY TÉRKÉPE

